

Hejrede Vold - et anlæg i skandinavisk jernalderforskning

Af Karen Løkkegaard Poulsen, mag.art. i forhistorisk arkæologi

Udforskningen af jernalderens forsvarsværker har været intensiveret i de senere år, især i det vestlige Danmark, hvor en del museer (blandt andet i Vejle, Haderslev og Museet på Sønderkov) har foretaget udgravninger i flere af "folkevoldene", når veje, ledningsnet og lign. skulle føres igennem disse gamle militæranlæg; men også øst for Storebælt er der sket forskning på området. Lolland-Falsters Stiftmuseum har således stået for et kombineret forsknings-, formidlings- og socialprojekt med tilflugtsborgen Hejrede Vold som emne og med artiklens forfatter

som arkæologisk ansvarlig for projektets mange etaper. Projektet indledtes i 1995 og er afsluttet i 1999 med en artikel i international, arkæologisk sammenhæng (Løkkegaard Poulsen 1999) samt et undervisningsmateriale til skolebrug. Feltarbejdet foregik over to sæsoner, 1995 og 1996 og finansieredes primært af EU-mål 2-midler. Det sociale element i projektet varetog "Lollandsprojektet", således at Stiftmuseet kunne koncentrere indsatsen på det fagarkæologiske område.

Fig. 1

Hejrede Vold mellem Maribosøerne. Udgravningsfelterne er markeret. Kort og Matrikelstyrelsen; Niels Levinsen.

Hvor ligger Hejrede Vold?

Forsvarsværket Hejrede Vold er anlagt imellem Maribosøerne. Det har oprindeligt bestået af to sektioner på henholdsvis 1,3 km imellem Røgbølle Sø og Hejrede Sø (note:1) og ca. 275 m mellem Maribo Sønderø og Røgbølle Sø (note:2) i hovedparten af forløbet med en simpel vold og en ydre grav, men på det sted af den østlige vold, som ligger højt i terrænet (i Kårup Vænger, hvor fortidsmindet er fredet og dermed velbevaret), og hvor volden når sin største højde, op til ca. 3-3½ m, ligger et cirkulært jordværk op ad voldens inderside. Dette jordværk blev oprindeligt fredet som "gravhøj", men fremtræder som et element af stor strategisk betydning. Der kan i højens top gemme sig levn af et trætårn eller lignende konstruktioner til udkig. Hejrede Vold er i sin helhed udformet på en sådan måde, at vådområderne er brugt strategisk. Derved er et landområde på ca. 5 kvadratkilometer afskærmet (fig.1). Hejrede Vold er stort tænkt og udført ligesom de jyske folkevolde, og det enkle i militæranlægget: Vold/grav minder om de nævnte vstdanske; men i sin helhed adskiller det sig fra de jyske folkevolde ved at omkrænse et landområde og dermed – snarere som de svenske fornborge – give mulighed for tilflugt/ophold og forsvar bag en forskansning.

Forskningshistorie

Hejrede Vold er først beskrevet af ejeren, grev J. Wichfeld, i en historisk topografisk afhandling fra 1854; derpå ved Herredsberejsningen i 1879 af C. Engelhardt. En opmåling og beskrivelse af de fredede dele foretog P. Ch. Hauberg 1907 i forbindelse med Nationalmuseets landsdækkende registrering af voldsteder fra middelalderen. Den første arkæologiske undersøgelse, med ét snit igennem vold og grav, fandt sted i 1944 ved Aage Roussell fra Nationalmuseet. I denne række af beskrivelser og undersøgelsesberetninger kan Hejrede Volds gradvise forfald følges fra midten af forrige århundrede med sløjfningen og nedpløjningen

af den kilometerlange strækning over dyrket ager fra Røgbølle Sø mod NØ i retning af Hejrede Sø. Parallelt hermed sporer man i beretningerne en stigende usikkerhed omkring anlæggets oprindelige beliggenhed og udseende.

Udgravningens målsætning

Med dette forskningsmæssige udgangspunkt foretoges den ovenfor nævnte udgravning af Hejrede Vold, hvor anlæggets datering, udformning, størrelse og beliggenhed var hovedspørgsmålene. Det eneste synlige af anlægget er i dag det ca. 300 m lange, fredede stykke vold/grav fra Hejrede Sø igennem skoven Kårup Vænger til skovbrynet, samt det ca. 160 m lange stykke delvis forstyrret vold 3½ km vest derfor, ved Søholt. Det udgøres i overfladen stedvis af jordfyld fra en kanalgravning i nyere tid, som også har deformeret forsvarsanlægget. Før Stiftmuseets udgravning var det usikkert, om forsvarsværket alene bestod af det østlige parti mellem Hejrede og Røgbølle Sø; og om den sidstnævnte jordvold mod vest, på kanten af den store, i forrige århundrede dybt nedgravede vandkanal mellem Røgbølle Sø og Maribo Sønderø, ikke blot var overskudsjord fra dette moderne anlægsarbejde. Ligeledes var anlæggets alder problematisk. Hørte det til middelalderen? Eller sen vikingetid, hvor presset fra venderne ifølge historiske kilder har været stort på de danske kyster? Eller var det et jordværk fra jernalderen som de enkle jyske volde, Olgerdiget sydvest for Åbenrå, Trældiget vest for Kolding, Æ Vold mellem Åbenrå og Haderslev m.fl. (Hvass og Storgaard 1993).

Udgravningen opfyldte målsætningen og tilvejebragte – som udbytterige udgravninger har for vane – så megen ny viden om Hejrede Vold, at en række mere detaljerede og præcise spørgsmål nu kan formuleres.

Udgravningens resultater

Udgravningen foregik i 17 udgravningsfelter (Fig.1, felt A-P), der blev lagt på de steder i det vældige anlæg, hvor der var størst mulighed for at få belyst de problemer, der var målsat for undersøgelsen.

I felterne C, A, B, L, N og M blev de synlige dele af voldanlægget snittet, og her blev voldens konstruktion klarlagt. Det var også i disse felter, det især blev klart, at volden ved Søholt og den ved Hejrede Sø er dele af ét og samme fæstningsværk; så ens er de i opbygningen. Hejrede Vold er både i øst og vest af skiftende størrelse i modsætning til militæranlæg fra 1600-tallet og senere, der følger regelrette linier og koter. Volden er stedvis ret lav, omkring 1,50 m, og hvor den er højest, op til 3,50 m. Ved basen er kronens bredde omkring 9-10 m. Tilsvarende varierer voldgravens dimensioner. Dens bredde ligger omkring 7-8 m, dybden ca. 1-1,75 m. Volden er gravet stejlt ned mod basen og afsluttes i en afsats ved voldgraven. Også voldgravens kant viste mod bunden et ret stejlt forløb. Den har flad bund. Det materiale, volden er bygget af, er ler hentet op fra undergrunden, da voldgraven blev anlagt. De mange sten, der naturligt forekommer i moræneleren, sorteret voldsbyggerne fra. De store blev ikke brugt i voldkronen; de håndstore samledes derimod til stenlægninger i forskellige horisonter i kronen formodentlig for at styrke dens opbygning. Stratigrafien i voldkronen viste to opbygningsfaser. Derimod kunne der ikke udskilles flere faser indenfor forsvarsværkets brugstid. Voldgraven viste f.eks. ingen steder tegn på udbedring eller omformning.

Helt overbevisende spor af trækonstruktioner blev ikke fundet, hverken i voldens overflade eller på fladen udenfor volden. Stolpehuller kan i lerjord være svære at erkende, specielt på steder hvor dels kulturindholdet i den omgivende jord er så ringe, at humusholdig fyld ikke trænger ned i stolpehullet bortset fra det lidt, som selve stolpen aflejrer, dels når der som her blev gravet med skovle og spader. Ved maskin-

afrensning tegner fyldskifterne sig klarere. Det er ikke troligt, at et forsvarsværk af så store dimensioner som Hejrede Vold, opført med så stor en ressourceindsats, ikke har haft palisader eller andre af de trækonstruktioner, som i voldanlæg sædvanligvis udgør en konstruktionsmæssig helhed med jordværkerne.

De overpløjede dele af Hejrede Vold blev fundet ved udgravning i felterne E-K. Der var højst et ganske tyndt lag ler under pløjelaget af volden, resten var væk. Det var voldgraven, anlægget røbede sig ved på den strækning. Så Hejrede Volds placering er nu nøje fastlagt i terrænet. Det var i øvrigt en krævende opgave at finde voldgraven, fordi voldkronens ler, der ligner undergrundens, ved sløjfningen i forrige århundrede var væltet ned i voldgraven og nu dannede det øverste lag i denne, oven på det tykke vegetationslag, der ellers var det øverste lag i stratigrafien fra det tidsrum, voldgraven stod åben. Voldkronens sekundært lejrede ler camouflerede overfor det omgivende undergrundsler, hvor voldgraven var.

På strækningen ned imod Røgbølle Sø ligger Hejrede Vold ganske lavt i terrænet. Det må have svækket dens forsvarskraft. Felt J blev gravet for at se, om der på terrænets højeste punkt skulle være en parallel- eller bagvedliggende vold. Det var ikke tilfældet.

Ved afslutningen imod søerne blev der ikke fundet levn af pælespærring, stenpakning eller andre barrierer ud i søområdet. Søbunden ved bredden er i dag tørlagt, og ved Røgbølle Sø undersøgte disse forhold i felterne P og O. I hvert fald tre af de fire steder, hvor man valgte at tilslutte Hejrede Vold til søerne, er der en ret stejl søbred. Det må man have fundet gav et tilstrækkeligt værn.

Et forsvarsværk som Hejrede Vold må nødvendigvis have åbninger/porter, til færdsel ud og ind. Det har været centrale punkter, både funktionelt i det daglige med kommunikationen og strategisk med den sårbarhed, de har givet anlægget. Mod Øst, i Kåup Vænger, ses nærved Hejrede Sø et brud i volden/graven, der fremtræder som indgang,

men mod vest, hvor forholdene på grund af de store, moderne jordbunker er mere uoverskuelige, dukkede der uventet i felterne M og N en større stenlægning frem på et sted, hvor der lige så uventet ikke var nogen spor af vold og grav under den moderne fyld. Det er formodentlig én af portåbningerne. Temaet lå udenfor udgravningens målsætning og blev ikke yderligere forfulgt, men er centralt i den videre forskning.

Til udgravning i den fredede del af volden mod øst, i Kårup Vænger, opnåedes myndighedernes dispensation. Da der til udgravningen var mange praktiske hænder, men kun få arkæologer, foretoges der ikke udgravning i toppen af det ovenfor omtalte, cirkulære jordværk. I siden af dette jordværk lagdes derimod et felt (D), der viste jordhøjden som en del af voldanlægget.

Fig. 2
Hejrede Vold, den fredede del. Ved foden af volden, Kirsten Christensen, der forestod det daglige arbejde i marken.

Datering af forsvarsværket

Ligesom de jyske folkevolde er Hejrede Vold svær at datere. Holdepunkterne i form af genstandsfund er få i disse anlæg. Når der heller ikke er bevarede levn af trækonstruktioner, som kan danne grundlag for dendrodatering, er det ikke let. Et første udgangspunkt for datering af Hejrede Vold er det neolitiske bopladslag fra TNC/MNI, som voldkronens ler forseglede og voldgraven skar ned igennem, i felt C. Det sikreste holdepunkt for datering af Hejrede Vold er én C-14 datering på det trækul (forkullede grene), som blev fundet i felt K, i det første tilvækstlag på bunden af voldgraven. (K-6571) 430-640 e.Kr. kalibreret (550 e.Kr.).

Denne datering støttes af de fund af lerkarskår, som fandtes i voldkronens ler. Det er simple, dårligt brændte sideskår af oldtidskarakter, yngre bronzealder – ældre jernalder, men uden nærmere daterbart særpræg. Formentlig er det genlejlrede skår, måske stumper af urner fra de mange gravhøje, der er i området, og som er kommet ind som fyld i vognanlægget, eller materiale fra bopladsområder. To af skårene er dateret ved termoluminiscens: 555+/- 150 f.Kr.; 718+/- 150 f.Kr. Det er værd at lægge mærke til, at der ikke var nogen fund overhovedet af østersøkeramik. Det er en robust vare, som ikke var undgået opmærksomheden. Der er intet, der tyder på, at Hejrede Vold har fungeret i vikingetid/tidlig middelalder, hvor vendernes tilstedeværelse i Østersøregionen har sat sig spor i det arkæologiske kildemateriale.

Med en datering af anlæggets første brugstid til ældre germansk jernalder – om end den præcise datering kun hviler på en enkelt C-14 datering – er Hejrede Vold et par århundreder senere end de jyske folkevolde, som det overhovedet er lykket at skaffe en datering på. Ligesom i sin udformning placerer Hejrede Vold sig således også i tid tættere på Østersøregionens forborg. Torsburgen på Gotland, der har flere lighedspunkter med Hejrede Vold (om end vi for at belyse dette detaljeret endnu savner en undersøgelse af området indenfor Hejrede

Vold) starter sent i yngre romersk jernalder, og er fortsat i brug i germansk jernalder og senere i jernalderen; Gammelborg på Bornholm daterer sig til germansk jernalder, såvel som Eketorp II på Øland.

Hejrede Vold, et vigtigt kildemateriale fra jernalderen

Mange analyser af det arkæologiske kildemateriale fra jernalderen både i Skandinavien og på det europæiske kontinent har i de senere år tegnet et billede af en urolig tid: De store våbenofre, krigergrave, forsvarsværker, guld-fund; og de har tegnet billedet af en tid, hvor den sociale struktur var ved at finde sin form i den udvikling, der senere førte til en egentlig statsdannelse. Hejrede Vold er et anlæg, der placerer sig lige midt i denne problemstilling. Ligesom mange folkevolde og som det nærliggende Falsters Virke, et til Hejrede Vold ret parallelt forsvarsværk på Falster, er Hejrede Vold placeret ved et skel i landskabet, som i middelalderen bliver herredsgrense. Igen et vink om hvor langvarig den proces er, der ligger forud for den middelalderlige samfundsindretning.

Vanskeligere er det at placere Hejrede Vold i det arkæologiske fundbillede i nærområdet, fordi Lolland-Falsters kildemateriale er spinkelt i germansk jernalder, og fordi Hejrede Vold ligger i et herregårdslandskab, hvor sognebeskrivelsen er tynd, som det ofte er tilfældet i disse områder med den egenartede antikvariske tradition (Løkkegaard Poulsen 1990). Derfor må en mere grovmasket vurdering foretages. I jernalderens yderpunkter er der rigeligere fund, f.eks. er fundene fra ældre romersk jernalder ganske mange fund på Midtjylland, hvor der er kontinuitet fra bronzealderen, og det samme gælder i den lave kystzone ud mod fjordområder, blandt andet Rødby og Nakskov, hvor bebyggelsen i ældre jernalder på ny etablerer sig i egne, der ikke har været beboet i synderlig grad siden neolitikum. Fundbilledet viser enkelte bemærkelsesværdigt rige fund (Hoby, Juellinge m.fl.) ved siden af de jævne. Et tilsvarende indtryk af

de lagdelte agrarfund tegner fundene i vikingetid; men foruden uligheden i gravudstyrets kostbarhed, markerer overklassen sig nu f.eks. også med deres nye monument: runesten (Løkkegaard Poulsen 1989).

Den sociale organisation og den magtkoncentration, som Hejrede Vold signalerer for perioden midt i jernalderen, er der således belæg for, både i det arkæologiske kildemateriale i Nordeuropa og i landsdelen.

Noter

- 1: (sb 27A og sb 45, Godsted sogn, Musse Herred)
- 2: (sb 104, Krønge sogn, Fuglse herred)

Litteratur

- Christensen, Kirsten** 1996: Hejrede og Søholt, et forsvarsanlæg. Under Storstrøms Himmel, Kulturlandskabet i Storstrøms Amt.
- Hvass, Steen og Birger Storgaard** (red.) 1993: Da klinger i Muld...
- Poulsen, Karen Løkkegaard** 1989: Runesten på Lolland-Falster. Lolland-Falsters Historiske samfund, Årbog 1998 (s.65-86).
- Poulsen, Karen Løkkegaard** 1990: Arkæologi på Lolland-Falster – i tre og et halvt århundrede. Lolland-Falsters Stiftmuseums Årsskrift 1990 (s.37-64).
- Poulsen, Karen Løkkegaard og Kirsten Christensen** 1995: Fortids magt og ære – udgravningen af Hejrede/Søholt. Lolland-Falsters Historiske Samfund. Årbog 1995 (s.109-114).
- Poulsen, Karen Løkkegaard** 1999: "Hejrede Wall", eine Wehranlage auf Lolland, Dänemark. Die Ausgrabungen 1995, 1996 und die Perspektiven. Völker an Nord- und Ostsee und die Franken. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, Bd 3, Mannheimer Geschichtsblätter, Neue Folge, Beiheft 2 (s.107-120).
- Lolland-Falsters Stiftmuseum/Amtscenteret** i Maribo: "Hejede Vold", <http://www.aabne-samlinger.dk/hejrede>